

8. Scanlan M. *Traces of Another Time: History and Politics in Postwar British Fiction* / Margaret Scanlan. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1990. – 211 p.
9. Southgate B. *History: What and Why? Ancient, Modern, and Postmodern Perspectives*. – London : Routledge, 2001. – 200 p.
10. *The Varieties of History: from Voltaire to the Present* / ed. F. R. Stern. – New York, Toronto : Vintage Books, 1973. – 528 p.
11. White H. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* / Hayden White. – Baltimore : John Hopkins UP, 1973. – 448 p.
12. White H. *The Fictions of Factual Representation* / Hayden White // *The Literature of Fact: Selected Papers from the English Institute* / ed. Angus Fletcher. – New York : Columbia UP, 1976. – P. 21-44.

УДК 82-312.6: 821.161.2

ЕЛЕМЕНТИ АВТОАГІОГРАФІЇ У “СПОГАДАХ УЧИТЕЛЬКИ” ТА “ІЗ ЗАПИСОК УЧИТЕЛЬКИ” У. КРАВЧЕНКО

Випасняк Г. О., к. філол. н., ст. викладач

Івано-Франківський національний медичний університет

Статтю присвячено розгляду особливостей індивідуального авторського міфу У. Кравченко на основі “Із записок учительки” та “Спогадів учительки”. Найвиразнішими в них є елементи героїзму й агіографії, що реалізуються в мотивах самопожертви, любові до ближнього, видіння, боротьби зі спокусами, служіння ідеї, провиденційних мотивах тощо.

Ключові слова: індивідуальний авторський міф, агіографія, автоагіографія, містична автобіографія, героїзм, мотив.

Випасняк Г. О. ЭЛЕМЕНТЫ АВТОАГИОГРАФИИ В “ВОСПОМИНАНИЯХ УЧИТЕЛЬНИЦЫ” И “ИЗ ЗАПИСОК УЧИТЕЛЬНИЦЫ” У. КРАВЧЕНКО / Ивано-Франковский национальный медицинский университет, Украина.

Статья посвящена особенностям индивидуального авторского мифа У. Кравченко в произведениях “Из записок учительницы” и “Воспоминания учительницы”. Наиболее выразительными в них являются элементы героизма и агиографии, которые реализуются в мотивах саможертвенности, любви к ближнему, виденья, борьбы с искушениями, служения идеи, провиденциальных мотивах и т. п.

Ключевые слова: индивидуальный авторский миф, агиография, автоагиография, мистическая автобиография, героизм, мотив.

Vypasnyak G. O. ELEMENTS OF SELF HAGIOGRAPHY IN U. KRAVCHENKO'S “TEACHER'S MEMORIES” AND “FROM TEACHER'S NOTES” / Ivano-Frankivsk National Medical University, Ukraine.

The article is dedicated to U. Kravchenko's individual author's myth special features in her “From Teacher's Notes” and “Teacher's Memories”. Elements of heroism and hagiography are distinctive and are realized in line of motives like self sacrificing, love to neighbours, miracle, fighting temptations, serving to idea, providential motives and others.

Key words: individual author's myth, hagiography, self hagiography, mystical autobiography, heroism, motive.

У. Кравченко (Ю. Шнайдер) відома в українській культурі як народна учителька, громадська діячка і письменниця. Її “Спогади учительки” і “Записки учительки” висвітлюють найвагомішу сферу життя їхньої авторки – вчителювання. У них вміщено окремі свідчення того, у яких умовах започатковувались та існували школи на периферії, становище вчителів, їхній побут тощо. Але, передусім, вони фіксують найбільш знакові епізоди з життя самої У. Кравченко.

Можна стверджувати, що в “Записках” і “Спогадах” вона втілила власний ідеал біографії видатної людини. У творі “Замість автобіографії” У. Кравченко писала: “Коли читаю життєпис якоїсь більше чи менше для людства заслуженої людини, а нахожжу тільки самі дати, імена і такі речі, що їх можна би пристосувати до кожного раба Божого, як: уродився... покінчив студії... одружився... себто, чисту метрику, – відсуваю неохотно книжку, не бачучи в ній нічого цікавого. Я бажала б чогось більше... Я бажала б вірної відбитки життя душі: її ніжних почувань... її терпіння, потрясіння і бур жалібних... вогняних...” (курсив мій. – Г. В.) [5, с. 110]. Саме такі “відбитки” знаходимо в її “Із записок учительки” і “Спогадах учительки”. Водночас вони наповнені глибоким дидактизмом – вірною ознакою

того, що писані були не лише для себе “в шухляду”, бо й справді призначалися для публікації в альманасу “Перший вінок”. У версії Р. Горака, представлений у повісті-есе “Твого ім’я не вимовлю ніколи”, І. Франко не був дуже задоволений надмірною автобіографічною чуттєвістю “Спогадів” – волів їх бачити більш насиченими безпристрасним змалюванням становища вчителів на селі. Проте сьогодні “Спогади” У. Кравченко є цікавими саме в такому варіанті, у якому вони є, бо передусім розкривають сутність внутрішнього світу їхньої авторки, увага до якої останнім часом помітно зростає.

Як “Спогади учительки”, так і “Із записок учительки” можна означити терміном “особистісно-сповідальна автобіографічна проза”. До цього типу Т. Бовсунівська зараховує, передусім, жанр щоденника. Та виділені нею окремі ознаки цього жанру мають чимало спільного з мемуаристикою, отож не дивно, що їх знаходимо на сторінках спогадів У. Кравченко, зокрема: 1) хронологічна сюжетна структура; 2) документальність; 3) особливість нарації (від першої особи однини); 4) наявність власне щоденникових прийомів створення образу людини, передусім деструктивного образу (за визначенням Т. Бовсунівської, це “галерея негативних персонажів у інтерпретації діариста” [1, с. 439], а таких у “Записках” і “Спогадах” явно не бракує); 5) концептуальність як “наслідок втілення певного погляду письменника” [1, с. 435]. Останній із названих пунктів особливо підходить до характеристики “Записок” і “Спогадів”, наповнених високими ідеями їхньої авторки. Водночас при аналізі цих писань слід пам’ятати, що “щоденникове (як і мемуарне. – Г. В.) “я” – це також маска”, що “автор удає із себе когось, ким дуже хоче бути” [1, с. 436]. Отже, перед читачем відкривається образ, у якому бачить себе автор і прагне, щоб так його сприймало оточення. У випадку У. Кравченко цей образ має виразні лицарські й агіографічні ознаки. Саме в героїчно-агіографічному ключі формується індивідуальний авторський міф У. Кравченко, точніше його власноруч сформувала Ю. Шнайдер. Вона, як і більшість творчих особистостей, “послідовно перетворює власне життя на суцільний “текст” [3, с. 18] у прямому і переносному значеннях, починаючи з вибору українського за звучанням псевдоніма.

Агіографічні елементи є невід’ємною рисою будь-якого індивідуального авторського міфу. Як відзначає О. Забужко, “мала есхатологія” агіографічного типу – історія земної покути й митарств “за люди своя” окремо взятої душі, провіденційно призначеної на здійснення певної місії” – виявилася „найоптимальнішою формою для її (індивідуальності. – Г. В.) культурного самоствердження” [3, с. 22]. У повісті-есе “Твого ім’я не вимовлю ніколи” Р. Горак змальовує, як ретельно У. Кравченко створювала свій міф, реалізуючи його у власних художніх творах, в усних та письмових спогадах, підтасовуючи під нього навіть власну кореспонденцію, особливо листування з І. Франком, звідки дозволяла собі вирізати ті місця, які б компрометували її чи не узгоджувалися би з її версією перебігу подій. Тому, характеризуючи специфіку авторського міфу У. Кравченко, можна вести мову про *автогероїзацію* та *автоагіографію*.

У “Спогадах” і “Записках” помітно виділяються окремі агіографічні мотиви, з-поміж яких провідним є *мотив свідомої самопожертви* заради суспільного добра. “Творець авторського міфа, – відзначила О. Забужко, – дослівно “платить” власним життям, усією його чуттєвою й смисловою достовірністю цілокупно, за метафізичну істину свого квазілітературного універсалістського послання – без перебільшення *офірує* своє життя... цілеспрямовано і, як правило, свідомо” [3, с. 23]. “Для мене одиниці не існують, – пише в “Спогадах учительки” У. Кравченко, – жертвую свій труд для загалу” [8, с. 24]. „Віддача всіх сил дітворі” [8, с. 72] – таке життєве кредо обирає для себе авторка. Часом жертвність поширюється і на ті сфери, які приносять їй моральне задоволення, як-от письменницька робота: “Здається, треба відректися насолоди мистецької творчості, а трудитись як учителька, свідомо великого завдання на своїм становищі” [8, с. 50].

Обраним життєвим ідеалам підпорядковане все життя, навіть стосунки з чоловіками: “І між ними шукала б я спільноти думок, ідеалів, мети, не любови змислової” [8, с. 68]. “Поза особистим щастям ми маємо для кого жити і повинні жити, трудитись” [8, с. 70]. “Не думала ніколи шукати в мужчині предмету любови; я боялася, щоб не втратити ні частини серця, яке бажала ціле віддати дітям мого люду” [6, с. 85]. Такі слова мали на меті підкреслити глибину усвідомлення авторкою своєї місії, а також вагомість особистої жертви.

Звичайно, мотив самопожертви неможливий без використання пафосної риторики, якої у “Записках” і “Спогадах” не бракує: “Будилося бажання жити і те життя віддати їй (Україні. – Г. В.) на користь. Коби можна бути зі словом розради, з допомогою всюди, де бідні мого поневоленого народу. Коби можна терпіння зменшити, ділитися з окривдженими вірою в перемогу добра” [6, с. 105]. *Мотив любові до ближнього* і до всього українського народу неодноразово з’являється у спогадах У. Кравченко. Авторка пригадує власне бажання “блиском-жаром душі ogrіти, окрасити життя тих мас нуждарів, вести все до ладу-гармонії на вершини” [6, с. 87]. Та найбільше вона переймається проблемами “цілої людськості і причиною її горя” [8, с. 49]. Авторка неодноразово підкреслює, що не особисті, а загальнолюдські, точніше загальнонародні страждання хвилюють її душу: “Я, як одиниця, перестала терпіти, серце боліло терпінням усіх кривджених” [6, с. 105]; “Сумну долю одиниці, тасмно трагічні переживання відчуваю, як свою долю” [6, с. 107].

Доказом того, що У. Кравченко зараховувала себе до числа обраних Господом для служіння вищим ідеалам, є поява *провіденційних мотивів*: “Наді мною вітав геній рідної землі і кликав: “Не зупиняйся, йди, куди тебе веду, тривай, щоб не забула обов’язків і не жалувала марне страчених хвилин молодости. Перед тобою свята ціль; іди, добувай усіх сил, а твоя праця принесе золоті жнива, бо і яка ж праця кращі жнива принести зможе, як не та, що сягає до підстави суспільства?!...” [8, с. 29]. “Я чула голос ангела цієї землі: “Сповняється твоє бажання оставатися з людом твоїм... Неси добро між людей, неси світло, щоб щастям добрих слів твоїх і добрих діл твоїх, мов квітами, засипати ту глибину темноти, що розвернулася між людьми...”

Бідні, притомлені квіти... подихом стужі зів’ялені квіти відживають від соняшних променів. Бери і душі дитячі, бери в теплі руки, ніжно, і вони розвинуться, як квіти...

Будь сестрою для них і для душ” [6, с. 103]. Наведені *елементи видіння* в контексті пафосних “Спогадів” і “Записок” набувають цілком агіографічних рис.

Після видіння такого типу герой агіографічних творів, як правило, усвідомлює власне призначення. Аналогічно відбувається і з У. Кравченко: “Кину перші зерна засіву, сама стану за воротами... Така моя доля... Піду далі – інші школи *воскрешати* (курсив мій. – Г. В.)” [6, с. 103]. Авторка бачить перед собою перспективу цілком *апостольської місії* – сіяти добро і світло знань у людських душах, воскрешаючи школи. У наступних рядках “Із записок учительки” між власними й апостольськими діями помітна чітка аналогія. У. Кравченко не натякає, а зараховує себе до апостолів, щоправда на суспільній ниві: „Одиниці борються за світло правди, дика людськість убиває своїх апостолів” [6, с. 108].

Не оминув “Записки” і “Спогади” типовий агіографічний *мотив боротьби зі спокусами*. До них У. Кравченко зараховує все, що відволікає її від улюбленої роботи, зокрема вечорниць та інші світські забави, які вона з легкістю покидає у самому розпалі, ставши до того ж ледь не королевою балу, всіх вразивши своєю красою і витонченістю вбрання. Останній факт нібито зовсім не зачіпає авторку. Як вона підкреслює у розмові з колегою Гордієнком, “я “всякую житейскую печаль” відкидаю; байдуже мені все те” [8, с. 40]. Тому вона відчуває замилювання власною стійкістю перед подібними спокусами. Йдучи з вечорниць у касині, “була вдоволена, що сильніша над принади спокуси” [8, с. 47].

Не забуває У. Кравченко наголосити на потребі утвердження християнських цінностей у школі: “Тут саме, в школі повинна дівчата учитися милосердя. Милосердя повинно бути більше, ніж нужда. Милосердя повинно прогнати нужду з лица землі” [8, с. 74]. Власними вчинками вона намагається подавати гідний приклад для наслідування, зокрема гроші, зібрані громадою на взуття для неї, віддає на “просвітні цілі” [6, с. 101].

На лоні природи, де авторка спогадів відпочиває душею, до неї приходять цікаві думки (“Не знаю, де я і хто я... Здається мені, наче б я жрекиня у святім гаї” [6, с. 86]), які мають чимало спільного з елементами саморефлексії в автобіографіях монахів-містиків на зразок Т. Авільської. У творах такого типу містики змальовували власні відчуття, душевні стани на шляху до досконалості, до пізнання Бога. В основі їхнього способу життя було відречення від власної волі, ретельність у виконанні монаших обов’язків. Найчастіше в автобіографіях такого типу йдеться не лише про випадки екстатичного злиття з Богом, його пізнання тощо, а також змальовуються різноманітні способи подолання спокус і власної слабкості. До основних елементів духовного життя монахи-містики зараховували “аскезу, зосередженість на вічних цінностях, уникнення спокус і гріха” [9, с. 107]. Загалом подібність стилю містичної автобіографії та спогадів У. Кравченко не випадкова, адже з усього видно, що вона сприймала себе як мученицю, особливо якщо зважити на важкі побутові умови, в яких вона перебувала в часи учителювання в Бібрці та Стоках.

У спогадах У. Кравченко неодноразово декларує благородну місію свого життя: “У новім своїм оточенні... бодай в однім молодім серці розпалити огонь віри, відваги, викресати іскру. З цієї молодой душі – бажала б прогнати зневіру, знеохоту, натхнути вірою” [8, с. 70]. Така висока мета вимагає глибокої зосередженості, навіть екстації. А отже, приводить до нерозуміння з боку оточуючих, відтак – *відлюдництва*. „Мій труд увесь для людей, але здалека від людей” [8, с. 65]. Це ще один ключовий мотив “Записок” і “Спогадів”. Незважаючи на такий пафос, нерідко складається враження, що авторка наведених рядків не є до кінця щирою. Особливо, якщо звернути увагу на її дещо зверхнє ставлення до своїх колег. Зрештою, її відлюдництво створене нею власноруч. З одного боку, така поведінка цілком виправдана, зважаючи на обране агіографічне амплуа, але, з іншого – йде врозріз із задекларованими нею ідеями. Бо ж володіючи харизмою, можна було спробувати впливати не тільки на дітей, але й на зрілих людей, зробивши таким чином особисті ідеї загальними. Натомість колеги авторки сприймає як „ворогів світла” [6, с. 90], “злих товаришів” [8, с. 53]. Прагне “бути самостійною і не оглядатися на нікого” [8, с. 54], тому що інтереси її оточуючих не становлять для неї жодного зацікавлення: “Я не горділа товаришами як товаришами, але не можу говорити ні слухати про відносини пані секретареві до її поклонників, про її туалету, про здобутки панни Мані та й інші такі дрібні, зайві, пусті речі” [8, с. 49].

Саме через таку дещо надмірну різкість в оцінці свого оточення зводяться нанівець усі спроби створення автоагіографії. Навіть пафосні рядки замість того, щоб підсилити драматичність конфлікту між наснаженою високими ідеями У. Кравченко і зовнішнім світом, створюють ефект штучності цих спогадів: “Якою авреолею вищости ідей окружала я своє “я”, яка глибока пропасть розкривається між мною і кожним із них... Я ж піднялась учительовання наче *святого діла* (курсив мій. – Г. В.), для ідеї та з замилюванням; а вони – ті, що я досі пізнала, були невдачники на хвилях життя, прогнані з середніх шкіл, які вважали учительський стан за одиноким ще становищем, за азилем для себе. Ремісники, що виконували свій обов’язок несумлінно, тільки задля шматка хліба” [6, с. 85]. Болю авторці завдає “суперечність ідеалу і буденного життя” [8, с. 48] й усвідомлення того, що “в душі моїй замкнено стільки краси і призначено ступати по смітниках” [6, с. 87].

На сторінках “Спогадів” та “Записок” виразним є також образ У. Кравченко як духовної лицареси (термін О. Забужко), який не суперечить, а навпаки, доповнює агіографічний стрижень. Очевидно, що народна вчителька найорганічніше сприймала себе у цьому ракурсі як носія добра і світла у людській душі, незважаючи на жодні перепони. А саме їх героїчне подолання вона особливо ретельно змальовувала. Різноманітні побутові незручності чи несприйняття оточуючих не зупиняють, а лише надихають: “Ніякий холод ні бруталність не змінить мене” [8, с. 29].

Виразними постають прагнення У. Кравченко оволодіти справжніми лицарськими чеснотами, до яких належать передусім мужність, сила, витривалість: “Бажаю стати самостійною, хочу вчити, говорити, що і як серце скаже, не обмежуватися тільки до того, що написано в “препарації”, не боятися критики за прогріхи проти методики, не боятися лихого ноти, осуду, виданого ареопагом” [8, с. 25].

Готовність до боротьби, часом стан певної ейфорії декларується у пафосних словах такого характеру: “Я чую дужість крил...”, „Оживлена гарячими почуттями (спогадами про студентські мрії й ідеали. – Г. В.), майже не чую землі під ногами” [8, с. 29]. У такі хвилини авторка усвідомлює власну духовну силу: “Вірю, що можу змінити, можу різьбити душу дитини” [8, с. 65].

Чимало місця в “Спогадах” та “Записках” займають роздуми авторки стосовно того, яким чином можливо вистояти у боротьбі за високі ідеї. Можна сказати, що У. Кравченко подає власні рецепти подолання духовних кризових ситуацій: “Щоб скріпити волю, даю свободу уяві: добачую все щось величаве”, бо ж “з ким ділити думки... кого гуртувати? Не бачу між новими товаришами відповідного матеріалу” [8, с. 30]. У зв’язку з цим, авторка неодноразово роздумує з приводу того, чи можливий духовний розвиток у повній ізоляції від однодумців: “Чи думки і почуття тих людей розвинуться в діла-твори такі досконалі, які б розвинулися серед привітних умовин? Чи життя обмежене, тільки серед книг, не веде до односторонності, метафізики, рефлексії, меланхолії? І серце відізналося тугою за людьми світлими, за відносинами, котрі би причинилися до всебічного розвитку думок, почувань, світогляду, – словом, до розвитку духа” [8, с. 32].

У. Кравченко повсякчас намагається підкреслити, що всі її вчинки зумовлені лише служінню ідеї. Вона згідна робити все, “коли б воно було для ідеї... коли б я цією працею могла зменшити долю людей” [8, с. 48]. “Все ж таки вірю, що ціллю мою моє власне егоїстичне добро ніколи не буде” [8, с. 48]. Віддане служіння ідеї – риса, яка об’єднує архетипний образ святого, як втілення духовної мужності і сили, й образ лицаря як втілення фізичної мужності і сили, сакральне і профанне.

Отже, “Спогади учительки” та “Із записок учительки” У. Кравченко є реалізацією її власноруч створеного індивідуального авторського міфу. І хоч через надмірний пафос і дидактизм їх авторці можна було б закинути нещирість, та все ж варто пам’ятати, що якими б штучними не були задекларовані в цих писаннях ідеї, вона намагалася їх свято дотримуватися, яскравим доказом чого була її активна вчительська, громадська і письменницька діяльність. Без сумніву, міфи такого типу необхідні, адже, за висловом О. Забужко, вони є національно-консолідуючими. Індивідуальні авторські міфи такого характеру, як правило, формуються народом, а не самим автором, та незважаючи на це, варто визнати, що останні є також цікавими і потрібними для нації. Більше того, вони є особливо актуальними для сучасної доби тотальних індивідуальних авторських міфів і можуть слугувати хорошим зразком для наслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів : монографія / Тетяна Бовсунівська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 519 с.
2. Горак Р. Твого ім’я не вимовлю ніколи : повість-есе про Івана Франка / Роман Горак. – К. : ВЦ “Академія”, 2010. – 224 с.
3. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – К. : Факт, 2007. – 148 с.

4. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – К. : Факт, 2007. – 640 с.
5. Кравченко У. Замість автобіографії / Уляна Кравченко // Записки учительки. – Львів : Априорі, 2010. – С. 110-111.
6. Кравченко У. Із записок учительки / Уляна Кравченко // Записки учительки. – Львів : Априорі, 2010. – С. 82-109.
7. Кравченко У. Спогад / Уляна Кравченко // Записки учительки. – Львів : Априорі, 2010. – С. 112-113.
8. Кравченко У. Спогади учительки / Уляна Кравченко // Записки учительки. – Львів : Априорі, 2010. – С. 21-81.
9. Popławska H. Autobiografia mistyczna / Halina Popławska // Religijność literatury polskiego baroku / red. Cz. Hernas, M. Hanusiewicz. – Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1995. – S. 101-123.

УДК 821. 161. 1: 82.09

ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ТВОРЧЕСТВА Б. ПАСТЕРНАКА

Гладышев В. В., д. пед. н., профессор

Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского

Статья посвящена рассмотрению использования историко-литературоведческого контекста при изучении событий, связанных с присуждением Б. Пастернаку Нобелевской премии по литературе.

Ключевые слова: историко-литературоведческий контекст.

Гладышев В. В. ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОНТЕКСТ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Б. ПАСТЕРНАКА / Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського, Україна.

Статтю присвячено розгляду використання історико-літературознавчого контексту під час вивчення творчості Б. Пастернака.

Ключові слова: історико-літературознавчий контекст.

Gladyshev V. V. HISTORICAL-LITERARY CONTEXT IN THE STUDY OF B. PASTERNAK / Mykolaiv national university after name V. O. Suhomlynsky, Ukraine.

The article is devoted to consideration of historical-literary context in the study of B. Pasternak.

Key words: historical-literary context.

Концепция контекстного изучения художественных произведений в школьном курсе мировой (зарубежной) литературы изложена в специальном монографическом исследовании [2], где представлены характеристики видов контекста, обеспечивающих возможность качественного рассмотрения учащимися самих произведений, исключение из учебного процесса “методики бестекстного обучения” [8, с. 59-60], превращающей литературное образование в схематическое восприятие литературных сведений при отсутствии чтения произведения. Классификация видов контекста предусматривает, что одним из наиболее важных видов (если иметь в виду эффективность литературного образования) является историко-литературоведческий вид контекста [2, с. 39-59]. Это обусловлено необходимостью восприятия каждого изучаемого произведения как явления истории литературы, в котором прослеживаются литературные традиции и новаторство в их единстве.

В качестве примера использования учебно-воспитательных возможностей историко-литературоведческого контекста рассмотрим обращение к нему при изучении в 11-м классе событий, связанных с трагедией Б. Пастернака.

В процессе предлагаемого различными вариантами календарного планирования курса мировой литературы [4, с. 5-9], [9, с. 76-80] изучения в выпускном классе творчества Б. Пастернака учителю необходимо, на наш взгляд, особое внимание уделить детальному рассмотрению завершающего этапа жизни поэта, который полностью определяется событиями, ставшими следствием присуждения ему Нобелевской премии по литературе. Для старшеклассников, если говорить и об обучении, и о